

บทที่

7

สวัสดิการชุมชนกับการสร้างสังคมเข้มแข็ง ในเขตกรุงเทพมหานคร

Community Welfare and Creation of
Strong Society in Bangkok Metropolitan

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม และ สุพรรณณี ไชยอำพร

Somsak Samukkethum and Supanee Chai-amporn

สวัสดิการชุมชนกับการสร้างสังคมเข้มแข็ง ในเขตกรุงเทพมหานคร¹

Community Welfare and Creation of Strong Society in Bangkok Metropolitan

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม² และ สุพรรณณี ไชยอำพร³

Somsak Samukkethum and Supanee Chai-amporn

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเมือง โดยผ่านการส่งเสริมสวัสดิการชุมชนและการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง การศึกษาใช้วิธีการเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า สวัสดิการชุมชนเมืองที่ควรได้รับการส่งเสริมมีลักษณะสำคัญคือ เป็นสวัสดิการเชิงกลุ่ม เน้นการพัฒนาอาชีพ ส่งเสริมการออมทรัพย์เพื่อความมั่นคงในการดำรงชีพระยะยาว และตอบสนองต่อสมาชิกทุกกลุ่ม ส่วนลักษณะสำคัญของชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วยความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และอำนาจการต่อรอง นอกจากนี้ยังพบว่าสวัสดิการชุมชนและการสร้างชุมชนเข้มแข็งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยมีตัวแปรอื่นๆ อีก 3 ตัวที่ส่งผลต่อการ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย เรื่อง “สวัสดิการชุมชน การสร้างสังคมเข้มแข็ง และการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร” ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, มกราคม 2560.

² อาจารย์ประจำ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (รองศาสตราจารย์) [somsak.0601@gmail.com]

³ อาจารย์ประจำ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (รองศาสตราจารย์)

การจัดสวัสดิการชุมชน ได้แก่ ภาวะผู้นำเชิงการเปลี่ยนแปลง การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน และการสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย

คำสำคัญ : สวัสดิการชุมชน; สังคมเข้มแข็ง; ภาวะผู้นำ; การมีส่วนร่วมและภาคีเครือข่าย

Abstract

The purpose of this research is to study about the urban community development through promoting community welfare and creating strong society. The methods of qualitative research are utilized. The study result shows that the important characteristics of urban community welfare are as follows: be group-based, develop occupations, support saving for long-term living security and respond to problems and needs of all groups. The characteristics of strong society include economic, social, cultural, environmental and bargaining dimensions. Additionally, this study finds that community welfare and strong society are inseparable related. Moreover, the other three variables influencing to community welfare development are transformational leadership, villagers' participation and support of external partners.

Keywords : Community Welfare; Strong Society; Leadership; Participation and Partners

เกริ่นนำ

แนวคิดหนึ่งที่เป็นหัวใจของการพัฒนาสังคม ก็คือ “การพัฒนาสวัสดิการชุมชน” ซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีและยั่งยืน ดังที่มีการกล่าวกันว่า “การจัดสวัสดิการชุมชน” คือ การสร้างหลักประกันเพื่อความมั่นคงของคนในชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงการพึ่งตนเองและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน “การให้อย่างมีคุณค่า และรับอย่างมีศักดิ์ศรี” เพื่อให้ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (องค์กรพัฒนาเอกชนภาคอีสาน, 2552) การจัดสวัสดิการสังคมตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพและการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ อย่างเห็นคุณค่า

บนฐานของศาสนา วัฒนธรรมท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยคำนึงถึงการจัดสวัสดิการแบบบูรณาการและพหุลักษณะ ตามความหลากหลายของสังคม โดยเริ่มต้นที่ระบบสวัสดิการชุมชนโดยชุมชน

ระบบสวัสดิการชุมชน มีรูปแบบที่หลากหลาย นับตั้งแต่กิจกรรมการลงแขกช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน สวัสดิการสำหรับสมาชิกตั้งแต่เกิดจนตาย กิจกรรมการสืบสานวิถีชีวิตและประเพณีวัฒนธรรมร่วมกัน การสร้างหลักประกันเพื่อความมั่นคงในชีวิตและการเพิ่มพลังอำนาจในการต่อรองสิทธิอันพึงมี นอกจากนี้ยังรวมถึงองค์การการเงินชุมชนในรูปของกองทุนวันละบาท กองบุญสัจจะออมทรัพย์ การจัดสวัสดิการชุมชนจากฐานศาสนา รวมทั้งกองทุนผู้สูงอายุ เป็นต้น สวัสดิการต่างๆ เหล่านี้ได้เอื้ออำนวยให้ชาวชุมชนได้มีโอกาสเข้าร่วมทำกิจกรรมร่วมกัน ก่อให้เกิดความสนิทสนมและเสริมสร้างความไว้วางใจ ก่อให้เกิดผู้นำ ขณะเดียวกัน สวัสดิการชุมชนยังสามารถตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม อันทำให้เกิดสังคมเข้มแข็งในที่สุด

แนวคิดที่ว่าด้วย “การสร้างสังคมเข้มแข็ง” เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน ซึ่ง ในแวดวงวิชาการด้านการพัฒนาในปัจจุบันนี้ต่างให้การยอมรับว่า จะต้องให้ความสำคัญต่อหน่วยของการพัฒนาที่เป็น “ชุมชน” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การสร้างชุมชนเข้มแข็ง” ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม (นภาพรณันท์ หะวานนท์, เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และ สุรุจณี ปัดไธสง, 2550 ; เพ็ญสิริ จีระเดชากุล, 2550 ; บัวพันธ์ พรหมพักพิง และคณะ, 2550 ; สำเร็จ เสกขุนทด, 2553) “ชุมชนเข้มแข็ง” เป็นพื้นฐานสำคัญของการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตภายในชุมชน ก่อให้เกิดภูมิคุ้มกันจากความผันผวนของสภาพแวดล้อมภายนอก และสามารถสร้างหลักประกันของการพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้ในระยะยาว

สำหรับปริศนาสำคัญที่องค์การสหประชาชาติให้ความสนใจ คือ ความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน (sustainable development) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การพัฒนาสังคมเมือง” ที่นับวันจะมีประชากรเพิ่มขึ้น ส่วนหนึ่งเกิดจากการอพยพของชาวชนบทเข้าไปอาศัยอยู่ในเมืองใหญ่ๆ โดยเฉพาะเมืองหลวงของประเทศกำลังพัฒนาต่างๆ เพื่อแสวงหางานและโอกาสในการดำรงชีพที่ดีกว่าเดิม อันก่อให้เกิดชุมชนแออัดแพร่กระจายอยู่ทั่วไป ซึ่งเป็นแหล่งที่รวมของปัญหาความยากจน ความขัดแย้ง อาชญากรรม และยาเสพติด ปัญหาดังกล่าวจะมีการจัดการอย่างไร จึงจะ

เหมาะสมและนำไปสู่พัฒนาที่ยั่งยืนได้ (Dempsey et al., 2011) การพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทของชุมชนเมืองครอบคลุมประเด็นต่างๆ เช่น เรื่องของที่อยู่อาศัย การจัดการความยากจน การสร้างความเสมอภาคระหว่างคนกลุ่มต่างๆ การเข้าถึงบริการที่เหมาะสมและครอบคลุม ฯลฯ ซึ่งการดำเนินการสู่เป้าหมายเหล่านี้ จะต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนและภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยที่สมาชิกชุมชนต้องได้รับการกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของปัญหาและมีความปรารถนาที่จะร่วมกันแก้ปัญหา ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน สามารถจัดการปัญหาสังคมต่างๆ ที่ชุมชนประสบ ในลักษณะของการกระทำร่วมกันให้มากที่สุด สวัสดิการต่างๆ ก็เกิดขึ้นจากความพยายามในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างเป็นกระบวนการ (Griggs et al., 2013)

ปัจจุบันชุมชนเมืองในเขตกรุงเทพมหานครหลายแห่งประสบความสำเร็จในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง และการพัฒนาสวัสดิการชุมชน (ประคอง สุคนธ์จิตต์ และคณะ, 2556 ; จินตนา กาศมณี, 2557) ความสำเร็จของการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งดังกล่าว เป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สมดุลและยั่งยืนต่อไป คำถามวิจัยที่ต้องการค้นหาคำตอบจากการศึกษาครั้งนี้ก็คือ มีขั้นตอน กระบวนการ และแนวทางอะไรบ้างในการพัฒนาชุมชนเมืองให้ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำเร็จในการพัฒนาสวัสดิการชุมชน และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง

วัตถุประสงค์ในการศึกษาประกอบด้วย 4 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาถึงลักษณะทั่วไปของการจัดสวัสดิการในชุมชนเมืองที่ศึกษา 2) เพื่อศึกษาถึงองค์ประกอบสำคัญของชุมชนเข้มแข็งในบริบทของชุมชนเมือง 3) เพื่อศึกษาถึงการจัดสวัสดิการชุมชนในฐานะที่เอื้ออำนวยให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง ในกรณีของชุมชนเมืองที่ศึกษา และ 4) เพื่อค้นหาตัวแบบที่เหมาะสมสำหรับการจัดการสวัสดิการชุมชน ในรูปแบบของ “การจัดการภาคีสาธารณะ” (New Public Governance)

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยเลือกศึกษา 4 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนคลองพลับพลา ชุมชนร่วมสามัคคี ชุมชนรุ่งมณีพัฒนา และชุมชนทรัพย์สินเก่า ซึ่งทีมผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามตั้งแต่กลางปี พ.ศ.2558 จนถึงสิ้นเดือนธันวาคม 2559 มีการเก็บข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องต่างๆ การเข้าร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชน การสัมภาษณ์เชิงกลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการกับผู้นำชาวบ้านทั้ง 4 ชุมชน

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดสำคัญที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ “แนวคิดที่ว่าด้วยสวัสดิการชุมชน” องค์การพัฒนาเอกชนภาคอีสาน (2552) กล่าวว่า “การจัดสวัสดิการชุมชน” คือ การสร้างหลักประกันเพื่อความมั่นคงของคนในชุมชน ซึ่งหมายถึงการพึ่งตนเองและการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน เพื่อให้ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การจัดสวัสดิการชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพและการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติ โดยวางอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วน

ระบบสวัสดิการชุมชน มีรูปแบบที่หลากหลาย นับตั้งแต่กิจกรรมการลงแขกช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน การจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกตั้งแต่เกิดจนตาย กิจกรรมการสืบทอดสืบสานวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมร่วมกัน การสร้างหลักประกันเพื่อความมั่นคงในชีวิตและการเพิ่มพลังอำนาจในการต่อรองสิทธิอันพึงมี นอกจากนี้ยังรวมถึงองค์การการเงินชุมชนในรูปของกองทุนเงินออมวันละบาท กองบุญสังจิววันละบาท การจัดสวัสดิการชุมชนจากฐานศาสนา รวมทั้งกองทุนผู้สูงอายุ เป็นต้น สวัสดิการต่างๆ เหล่านี้ได้เอื้ออำนวยให้ชาวชุมชนได้มีโอกาสเข้าร่วมทำกิจกรรมร่วมกัน ก่อให้เกิดความสนิทสนม และเสริมสร้างความไว้วางใจ ก่อให้เกิดผู้นำ ขณะเดียวกันสวัสดิการชุมชนยังสามารถตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม อันทำให้เกิดสังคมเข้มแข็งในที่สุด

แนวคิดที่สำคัญอีกแนวคิดหนึ่ง คือ “ชุมชนเข้มแข็ง” การศึกษาครั้งนี้ได้ใช้แนวคิดของ นภภรณ์ หะวานนท์ (2550) ที่เสนอชุมชนเข้มแข็ง 4 มิติ คือ มิติทางเศรษฐกิจ มิติทรัพยากรธรรมชาติ มิติทางสังคม และมิติทางวัฒนธรรม ยังมีนักวิชาการที่สำคัญอีกท่านหนึ่ง คือ เพ็ญศิริ จีระเดชากุล (2550) ซึ่งได้เสนอชุมชนเข้มแข็ง 4 มิติ เช่นเดียวกัน คือ มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางการเมือง มิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม และมิติด้านสิ่งแวดล้อม แนวคิดเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการวิจัยในครั้งนี้

กล่าวโดยสรุป สังคมเข้มแข็งจะต้องหมายถึง ความเข้มแข็งในทุกๆ ด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเสริมสร้างพลังอำนาจ และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ชุมชนมีระบบเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้แก่สมาชิกให้ดำรงชีพได้ตามอัตภาพ เพื่อให้สังคมเกิดความสมดุลในการพัฒนา รวมทั้งมีความสามารถในการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมได้

ประวัติความเป็นมาของชุมชนที่ศึกษา

ชุมชนทั้ง 4 ที่ศึกษา ตั้งอยู่บนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เขตวังทองหลาง ซึ่งก่อนทศวรรษ 2510 พื้นที่แถบดังกล่าวเป็นพื้นที่ลุ่ม ประกอบด้วย คลอง บึงบัว และทุ่งนา โดยมีผู้คนอยู่อาศัยเบาบาง ส่วนใหญ่สร้างบ้านอยู่ริมคลอง ซึ่งทุกบ้านต่างใช้เรือพายในการสัญจร

ในอดีตชาวชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทำนา ข้าวและเปิดร้านค้า ลักษณะของบ้านยกพื้นสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม ในขณะที่น้ำในบึง บัวและลำคลองยังคงใสสะอาด ชาวบ้านจึงสามารถใช้น้ำในคลองเพื่ออาบน้ำ ซักผ้า ล้างถ้วยชาม เป็นต้น นอกจากนี้ ภายในคลองยังมีปลา และพืชน้ำจืดสมบูรณ์ (เช่น ผักบุ้งน้ำ ผักกระเฉด ฯลฯ) ชาวบ้านจึงสามารถหาอาหารจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากได้อย่างไม่ขาดแคลน

ความเจริญเติบโตได้เข้าสู่ชุมชนอย่างรวดเร็วเมื่อมีการสร้างถนนประชาอุทิศ (เขตห้วยขวาง) และมหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งเริ่มก่อสร้างจนถึงเปิดดำเนินการในช่วงต้นและกลางทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา หลังจากนั้นการอพยพของผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นจนทำให้พื้นที่หลายแห่งในช่วงทศวรรษ 2520 เริ่มกลายเป็นชุมชนแออัด โดยผู้อพยพเข้ามาอยู่ใหม่มักปลูกบ้านที่มีลักษณะชั่วคราว โดยตอกเสาบ้านลงในพื้นที่น้ำขัง ยกพื้นบ้านสูง มุงด้วยสังกะสี กั้นด้วยสังกะสีหรือไม้อัดเก่า และปูพื้นบ้านด้วยไม้กระดานเก่า และเมื่ออาศัยอยู่ไปได้ระยะหนึ่ง ก็จะไปชวนเพื่อน ๆ ญาติๆ ให้เข้ามาปลูกบ้านอยู่ถัดไป การปลูกบ้านจึงเชื่อมต่อกัน โดยมีผู้เข้ามาจับจองเพื่อปลูกบ้านใหม่เพิ่มขึ้นเกือบทุกสัปดาห์ ผู้ที่อพยพเข้ามาในช่วงนี้ส่วนใหญ่มาจากต่างจังหวัดทั่วทุกภูมิภาค ทางเดินภายในชุมชนเป็นสะพานไม้ โดยบ้านที่ปลูกใหม่ซึ่งอยู่ลึกเข้าไปจะต้องต่อสะพานไม้จากที่มีอยู่แล้วให้เชื่อมไปยังบ้านของตน ชาวบ้านเหล่านี้ส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป เป็นพนักงานขายในห้างสรรพสินค้า และหาบเร่แผงลอย ฯลฯ ซึ่งมีรายได้ไม่มากนัก

กล่าวโดยสรุป บริบทของการพัฒนาในช่วงทศวรรษ 2520 ส่งผลให้สภาพของทุ่งนาที่เขียวขจี เปลี่ยนเป็นชุมชนแออัดภายในเวลาเพียง 10 ปี จนถึงต้นทศวรรษ 2530 ภายในชุมชนจึงหนาแน่นไปด้วยบ้านที่ปลูกอย่างง่าย ๆ ในลักษณะชั่วคราวจำนวน 300 หลัง น้ำในบึงที่เคยใสสะอาดได้เปลี่ยนเป็นน้ำครำอย่างรวดเร็ว เนื่องจาก

ทุกหลังคาเรือนต่างทิ้งขยะลงใต้ถุนบ้าน ในขณะที่ชาวบ้านมีปัญหาความขัดแย้งระหว่างกันบ่อยขึ้น เนื่องจากการอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างหนาแน่น อันทำให้เกิดการกระทบกระทั่งกันได้ง่าย รวมทั้งปัญหาขยะเสพติดและการพนันได้แพร่ระบาดเข้าสู่ชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

จนถึงปี พ.ศ.2534-2535 สำนักงานเขตวังทองหลาง ได้แนะนำให้ชุมชนต่างๆ ตั้งคณะกรรมการชุมชนขึ้น เพื่อจะได้มีผู้นำในการประสานงานและร่วมพัฒนาชุมชน รวมทั้งจะทำให้สมาชิกภายในชุมชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และเสริมสร้างความสามัคคีระหว่างสมาชิก โดยมีการจัดประชุมชาวบ้านเพื่อเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชน ส่วนชุมชนคลองพลับพลาต้องประสบกับปัญหาด้านที่อยู่อาศัยในปี พ.ศ.2531 เนื่องจากการทางพิเศษแห่งประเทศไทยได้ขอคืนพื้นที่เพื่อสร้างทางด่วนยกระดับ อัจฉรังค์-รามอินทรา ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ในฐานะเจ้าของที่ดินได้เล็งเห็นความเดือดร้อนของประชาชนผู้อยู่อาศัย จึงมีนโยบายในการพัฒนาชุมชนโดยใช้หลักการแบ่งปันที่ดิน (Land Sharing)⁴ คือ การเวนคืนที่ดินส่วนหนึ่งเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ให้เกิดการพัฒนาต่อไป ขณะเดียวกันก็นำที่ดินอีกส่วนหนึ่งจัดสร้างที่อยู่อาศัยให้แก่ชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัยในชุมชน โครงการก่อสร้างบ้านในชุมชนคลองพลับพลาจึงเริ่มขึ้นนับจากปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมาจนกระทั่งแล้วเสร็จใช้เวลากว่าสิบปี ปัจจุบันนี้สภาพของชุมชนคลองพลับพลา มีลักษณะคล้ายกับหมู่บ้านจัดสรร ซึ่งมีต้นไม้ร่มรื่นน่าอยู่อาศัย แต่ละบ้านมีรั้วรอบขอบชิด และมีความสะอาดพอสมควร

ส่วนที่เหลืออีก 3 ชุมชน คือ ชุมชนรุ่งมณีพัฒนา ชุมชนร่วมสามัคคี และชุมชนทรัพย์สินเก่า ในช่วงต้นทศวรรษ 2540 ยังคงมีสภาพเป็นชุมชนแออัดที่ทรุดโทรม ไม่ถูกสุขลักษณะ และไม่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัย ด้วยเหตุนี้ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จึงได้มีนโยบายในการพัฒนาชุมชน โดยร่วมมือกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) ในการพัฒนาพื้นที่ตามโครงการบ้านมั่นคง โดยเริ่มดำเนินการก่อสร้างบ้านมั่นคงในชุมชนร่วมสามัคคีปี พ.ศ.2547-2552 ส่วนชุมชน

⁴ การพัฒนาชุมชนในรูปแบบของการแบ่งปันที่ดิน (Land Sharing) เป็นการจัดแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งสำหรับปลูกสร้างที่อยู่อาศัยให้แก่ชุมชน และนำที่ดินส่วนที่เหลือไปพัฒนาหรือจัดสรรประโยชน์ตามความเหมาะสม เนื่องจากต้องการประสานประโยชน์ร่วมกันทั้งเจ้าของที่ดินและผู้เช่า และต้องการลดความแออัดของพื้นที่ (อ้างจาก ทิตยา พึ่งสุจริต, 2556: 2)

รุ่มฉนิพัฒนาเริ่มก่อสร้งใน ปี พ.ศ.2552 ปัจจุบันสร้งแล้วจนวน 2 เฟส และชุมชนทรพีสินเกำเริ่มก่อสร้งในปี พ.ศ.2558 ซึ่งในปัจจุบันการก่อสร้งยังคงไม่แล้วสร้ง
ปัจจุบันนี้ ชุมชนทั้งสี่มีครัวเรือนทั้งหมด 1,383 ครัวเรือน ประกอบด้วยประชากร 5,987 คน โดยชุมชนทรพีสินเกำมีขนาดใหญที่สุด ประกอบด้วยประชากรทั้งสิ้น 2,487 คน รองลงมาคือ รุ่มฉนิพัฒนา คลองพลับพลา และร่วมสามัคคีมีประชากรประมาณ 2,000 คน 1,000 คน และ 500 คน ตามลำดับ

ตารางที่ 1 : ชุมชนเขตวังทองหลาง 4 แห่ง ที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการวิจัย

ลำดับที่	ชุมชน	ครัวเรือน	ประชากร (คน)	ไร่ - งาน
1	คลองพลับพลา	277	1,000	47 - 3
2	ร่วมสามัคคี	126	500	4 - 3
3	รุ่มฉนิพัฒนา	430	2,000	31 - 2
4	ทรพีสินเกำ	550	2,487	49 - 0
รวม		1,383	5,987	133 - 0

ลักษณะการจัดสวัสดิการชุมชน

การก่อสร้งชุมชนคลองพลับพลาตามหลักการแบ่งปันที่ดิน และการก่อสร้งโครงการบ้านมั่นคงของชุมชนร่วมสามัคคี รุ่มฉนิพัฒนา และทรพีสินเกำ ได้ทำให้ชาวชุมชนเกิดความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย อันเป็นพื้นฐานสำคัญที่ส่งผลให้ชาวชุมชนเกิดแรงจูงใจที่จะพัฒนาชุมชนและชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาให้ดียิ่งขึ้น ดังจะพบว่าทั้ง 4 ชุมชนต่างมีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนกันอย่างจริงจัง เพื่อเสริมสร้งให้ชาวบ้านเกิดความร่วมมือในการจัดสวัสดิการแก่สมาชิก นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มภายในชุมชนเพื่อดูแลสวัสดิภาพและสวัสดิการต่างๆ ระหว่างสมาชิก

กล่าวในภาพรวม กองทุนสวัสดิการชุมชนต่างๆ ที่นิยมจัดตั้งกันใน 4 ชุมชน ได้แก่ กองทุนสัจจะออมทรัพย์ กองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง กองทุนแม่ของแผ่นดิน กองทุนออมทรัพย์วันละบาท กองทุนออมทรัพย์เยาวชน กองทุนสัจจะผู้สูงอายุ เป็นต้น โดยกองทุนเหล่านี้มีวัตถุประสงค์แตกต่างกันไม่มากนัก ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ ประการแรก กองทุนทำหน้าที่ในการส่งเสริมการ

ออมเงินของสมาชิก ประการที่สอง ทำหน้าที่จัดสวัสดิการเงินกู้ดอกเบี่ยต่ำให้แก่สมาชิก ประการที่สาม ทำหน้าที่จัดสวัสดิการด้านต่างๆ (อาทิ การคลอดบุตร การศึกษา การรักษาพยาบาล การชราภาพ และเสียชีวิต เป็นต้น) ให้แก่สมาชิก ประการที่สี่ ทำหน้าที่ออมทรัพย์สำหรับเป็นเงื่อนไขในการก่อสร้างบ้านมั่นคง ทั้งการออมเพื่อเป็นเงื่อนไขในการยื่นขอกู้ การออมเพื่อชำระเงินกู้ และการทำประกันวินาศภัยในกรณีบ้านได้รับความเสียหายจากภัยพิบัติ หรือกรณีสมาชิกเจ็บป่วย/ทุพพลภาพไม่สามารถชำระหนี้ได้

นอกจากนี้ภายในชุมชนยังมีการรวมกลุ่มเพื่อประกอบกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกและส่วนรวม อาทิ ชุมชนรุ่งมณีพัฒนามีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ และกลุ่มสตรี ส่วนชุมชนคลองพลับพลา ชุมชนร่วมสามัคคี และชุมชนทรัพย์สินเก่ามีการรวมกลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มเยาวชน เป็นต้น โดยแต่ละกลุ่มต่างดำเนินกิจกรรมตามแต่ความสนใจของสมาชิก

กลุ่มผู้สูงอายุ มักจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการออกกำลังกายสัปดาห์ละ 1-3 วัน (แล้วแต่ชุมชน) การนิมนต์พระสงฆ์เข้ามาทำพิธีสวดมนต์ภายในชุมชน (ประมาณสัปดาห์ละครั้ง) กิจกรรมการนำอาหารมาทานร่วมกันของผู้สูงอายุ (จัดเฉพาะในชุมชนรุ่งมณีเดือนละครั้ง) การฝึกอบรมอาชีพให้แก่ผู้สนใจ (ดำเนินการในชุมชนรุ่งมณีพัฒนาและคลองพลับพลา) การปลูกผักสวนครัวเพื่อการบริโภคภายในชุมชน (ดำเนินการในชุมชนคลองพลับพลา) การรวมกลุ่มเพื่อผลิตสินค้าสำหรับจำหน่ายสร้างรายได้เสริมให้แก่กลุ่ม (ดำเนินการในชุมชนรุ่งมณีพัฒนาและคลองพลับพลา) การแบ่งเป็นกลุ่มเพื่อเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุติดเตียง (ดำเนินการในชุมชนรุ่งมณีพัฒนา และคลองพลับพลา) เป็นต้น

ส่วนกลุ่มเยาวชนมีการจัดกิจกรรมที่สำคัญ ได้แก่ การส่งเสริมกีฬาต้านยาเสพติด การแข่งกีฬาระหว่างชุมชนเพื่อเสริมสร้างความสามัคคี การบำเพ็ญประโยชน์ภายในชุมชน (การรวมกลุ่มเยาวชนเพื่อทำสั้วในชุมชนคลองพลับพลา การจัดกิจกรรมเก็บขยะแลกไข่ของเยาวชนในชุมชนรุ่งมณีพัฒนา) การร่วมกันปลูกผักสวนครัวเพื่อการบริโภคของสมาชิกและจำหน่ายให้แก่ชาวชุมชนในราคาต่ำ (ดำเนินการในชุมชนทรัพย์สินเก่า) การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เยาวชนเพื่อส่งเสริมเยาวชนในการออมทรัพย์และกู้สำหรับใช้จ่ายทางการศึกษา) เป็นต้น

นอกจากนี้ ภายในชุมชนยังมีการจัดสวัสดิการเกี่ยวกับการดูแลเด็กขนาดเล็ก โดยชุมชนร่วมทุนพัฒนาการจัดตั้ง “ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน” ซึ่งรับดูแลเด็กทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง โดยคิดค่าบริการในราคาต่ำ กล่าวคือ กรณีที่เป็นคนในชุมชนจ่ายเดือนละ 500 บาท และกรณีคนนอกชุมชนจ่ายเดือนละ 700 บาท ปัจจุบันมีเด็กรวมทั้งสิ้น 83 คน ส่วนชุมชนคลองพลับพลานิยมนำเด็กไปฝากเลี้ยงที่ “ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียนชุมชนหมู่บ้านพลับพลา” ซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนประมาณ 200-300 เมตร โดยเสียค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูประมาณเดือนละ 440 บาท เท่านั้น สำหรับชุมชนร่วมสามัคคีและทรัพย์สินเก่ามีชาวบ้านบางคนที่เปิดบริการรับเลี้ยงเด็กภายในบ้านของตน หรือที่เรียกว่า “บ้านร่วมพัฒนาเด็กอ่อนในสลัม” ซึ่งในชุมชนทรัพย์สินเก่ามีบ้านดังกล่าวประมาณ 4 แห่ง แต่ละแห่งรับเลี้ยงเด็กประมาณ 15-20 คน โดยคิดค่าใช้จ่ายประมาณเดือนละ 1,500 – 2,500 บาท ซึ่งขึ้นอยู่กับอายุของเด็ก ส่วนบ้านรับเลี้ยงเด็กในชุมชนร่วมสามัคคีมีจำนวน 1 แห่ง ซึ่งก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับที่ชุมชนทรัพย์สินเก่าตั้งที่กล่าวมา

การศึกษาครั้งนี้ได้พบว่า การจัดสวัสดิการชุมชนในเขตเมืองที่ควรได้รับการส่งเสริม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริงนั้น มีลักษณะสำคัญ ดังนี้ 1) เป็นสวัสดิการเชิงกลุ่ม ที่สมาชิกเข้าร่วมในการออกแรง ออกเงิน และรับผลประโยชน์ อันจะก่อให้เกิดการเสริมสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตร่วมกัน 2) ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างและพัฒนาอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ 3) ส่งเสริมการออมทรัพย์ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตระยะยาว มากกว่าเพื่อตอบสนองต่อการบริโภคระยะสั้นเพียงอย่างเดียว 4) สวัสดิการชุมชนที่จัด ควรตอบสนองต่อสมาชิกทุกเพศ ทุกวัย ทุกศาสนา และทุกชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้ความดูแลคนจน คนพิการ คนชรา และผู้ป่วยเรื้อรัง เป็นต้น

การจัดสวัสดิการชุมชน กับการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง

การจัดสวัสดิการชุมชนที่มีประสิทธิภาพ มีความสัมพันธ์กับ “การสร้างชุมชนเข้มแข็ง” อย่างใกล้ชิด (เพ็ญสิริ จิระเดชากุล, 2550; สำเร็จ เสกขุนทด, 2553) กล่าวอีกแห่งหนึ่งก็คือ การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งเป็นเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้เกิดการจัดสวัสดิการชุมชนที่ดี ในทางตรงข้าม หากชุมชนตกอยู่ในสภาพอ่อนแอ จะทำให้ไม่สามารถจัดสวัสดิการชุมชนที่ดีได้

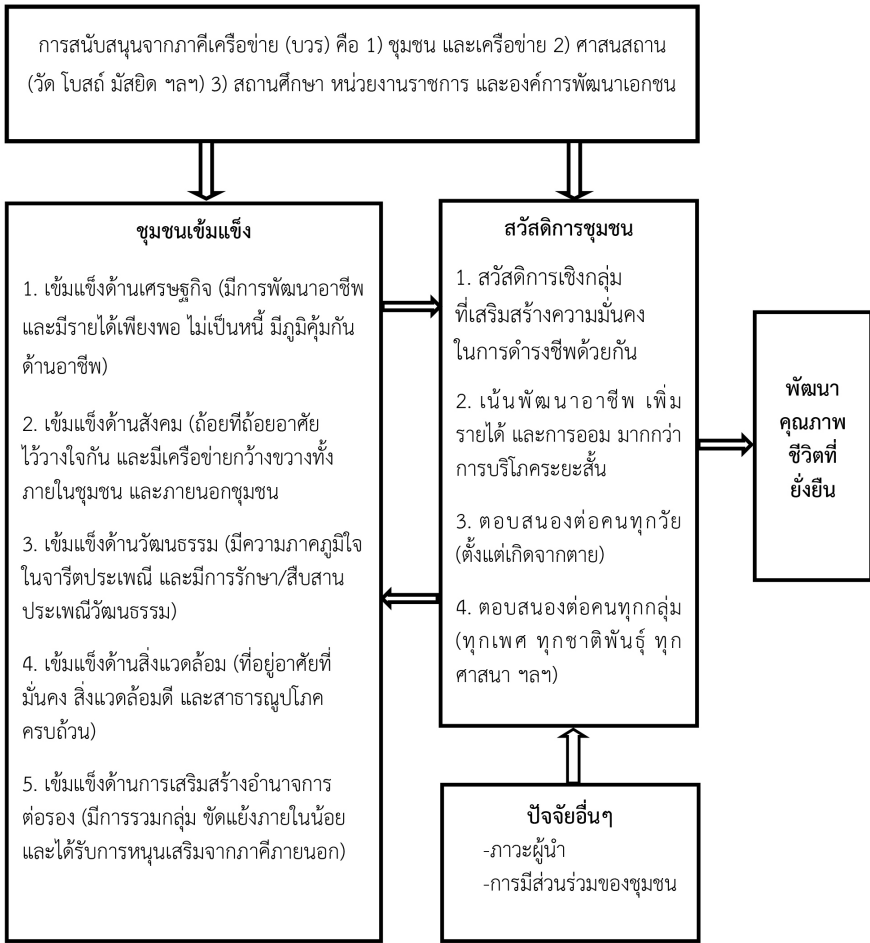

สำหรับแนวคิดที่ว่าด้วย “ชุมชนเข้มแข็ง” ที่สอดคล้องกันการพัฒนาชุมชนเมืองนั้น หมายถึง ความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 5 ด้าน ดังนี้ ประการแรก ความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การที่สมาชิกของชุมชนมีงานทำ มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ มีการพัฒนาอาชีพ ไม่เป็นหนี้ มีภูมิคุ้มกันความมั่นคงด้านอาชีพในระยะยาว ประการที่สอง ความเข้มแข็งด้านสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในชุมชนบนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยต่อกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัย ไว้วางใจต่อกัน และมีเครือข่ายที่ยืดโยงระหว่างกันภายในชุมชน ประการที่สาม ความเข้มแข็งด้านวัฒนธรรม หมายถึง สมาชิกของชุมชนมีความภาคภูมิใจในจารีตประเพณี และมีการปฏิบัติการทางวัฒนธรรม เพื่อสืบทอดและดำรงรักษาจารีตประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาพื้นบ้านให้ดำรงอยู่ต่อไป ประการที่สี่ ความเข้มแข็งด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง ชุมชนมีสภาพแวดล้อมน่าอยู่ กล่าวคือ มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง มีสิ่งแวดล้อมทางกายภาพดี สะอาด ร่มรื่น ปลอดภัย และสาธารณูปโภคครบถ้วน และประการที่ห้า ความเข้มแข็งด้านการเสริมสร้างอำนาจการต่อรอง หมายถึง ชุมชนมีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ จนได้รับการยอมรับจากสมาชิกภายในและภาคีภายนอก มีความขัดแย้งภายในน้อย เป็นแบบอย่างที่ดีที่ภาคีภายนอกให้การยอมรับและประสงค์ที่จะเข้ามาเรียนรู้และให้การสนับสนุน

ตัวแบบที่เหมาะสมของการพัฒนาชุมชนเมือง วางอยู่บนพื้นฐานทางความคิดที่ว่า “สวัสดิการชุมชน” กับ “ชุมชนเข้มแข็ง” มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยชุมชนเข้มแข็งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้ออำนวยให้เกิดการจัดสวัสดิการชุมชนที่ดี และการจัดสวัสดิการชุมชนที่ดีส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น โดยกระบวนการดังกล่าวยังประกอบด้วยตัวแปรอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องอีกอย่างน้อย 3 ตัว คือ 1) การมีภาวะผู้นำเชิงการเปลี่ยนแปลง (Achua & Lussier, 2013) เนื่องจากสวัสดิการชุมชนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นอย่างมีเจตจำนงจากสมาชิกของชุมชน ดังนั้นจะต้องมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ ทุ่มเทการทำงานอย่างเอาจริงเอาจัง เสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นที่ยอมรับของสมาชิกในชุมชน และมีความสามารถในการถ่ายทอดวิสัยทัศน์ให้แก่ผู้อื่น พร้อมทั้ง กับกระตุ้นให้เกิดแรงบันดาลใจในการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนา 2) การมีส่วนร่วมของสมาชิก (Creighton, 2005) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สวัสดิการชุมชนที่จะประสบความสำเร็จในระดับสูง จะต้องได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากสมาชิกภายในชุมชนระดับ

สูงด้วย และ 3) การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย (Pestoff & Brandsen, 2010) อันประกอบด้วย 3 ภาคส่วน (บวร) คือ 3.1) สมาชิกภายในชุมชน ชุมชนใกล้เคียง และชุมชนเครือข่ายต่างๆ 3.2) ศาสนสถานต่างๆ ซึ่งได้แก่ วัด มัสยิด และโบสถ์ที่ตั้งอยู่ภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง และ 3.3) หน่วยงานราชการ สถานศึกษา และองค์การไม่แสวงหากำไร เป็นต้น ภาคีเครือข่ายทำหน้าที่ให้คำปรึกษา ให้ความรู้ที่สำคัญ และให้ปัจจัยสนับสนุนที่จำเป็นต่อการพัฒนาสวัสดิการชุมชน

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สามารถประมวลเป็น “ตัวแบบที่เหมาะสม” สำหรับการพัฒนาสวัสดิการชุมชน และการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตเมืองได้ดังนี้ ประการแรก “สวัสดิการชุมชน” และ “ชุมชนเข้มแข็ง” ต่างเป็นเงื่อนไขของกันและกัน ดังนั้นจึงมีอาจแยกออกจากกันได้ ประการที่สอง ปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาสวัสดิการชุมชน และการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน และการสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย และประการสุดท้าย การพัฒนาสวัสดิการชุมชนและการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง เป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน

แผนภาพที่ 1 แสดงตัวแบบที่เหมาะสมสำหรับการจัดสวัสดิการชุมชน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้ ทีมวิจัยสามารถสรุปเพื่อให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาสวัสดิการชุมชนและการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ได้ดังต่อไปนี้

1. ให้การสนับสนุนการรวมกลุ่มอาชีพ โดยคณะกรรมการชุมชนร่วมมือกับภาคีเครือข่ายในการให้ความรู้ กระตุ้น และจูงใจเพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มอาชีพหลายๆ กลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

2. ให้การสนับสนุนเยาวชนทำงานบางเวลา หรือทำงานอิสระที่มีรายได้ โดยใช้เวลาบางส่วนเพื่อมิให้เกิดผลกระทบต่อการเรียน อันจะทำให้เยาวชนได้ฝึกฝนการพึ่งพิงตนเองทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้พวกเขาภาคภูมิใจ เชื่อมั่นในตัวเอง เป็นผู้ใหญ่มากขึ้น และเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง

3. การแสวงหาและพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ ทั้งผู้นำในกลุ่มเยาวชน กลุ่มวัยทำงาน กลุ่มสตรี และกลุ่มผู้สูงอายุ โดยจะต้องมีการขยายทั้งในแง่จำนวนและคุณภาพ ซึ่งจะต้องมีการฝึกฝนเพื่อให้มีวิสัยคิดเชิงกลยุทธ์ มีความรอบรู้ มีความรู้และทักษะในการบริหารจัดการ การทำงานเป็นทีม มีความรับผิดชอบในการทำงาน และมีจิตสำนึกของการเสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นต้น

4. ส่งเสริมให้สมาชิกเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชน โดยจะต้องมีการประชาสัมพันธ์การดำเนินกิจกรรมของชุมชนให้สมาชิกทราบโดยทั่วกัน นอกจากนี้ควรจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์และสมาชิกให้ความสนใจอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการดึงดูดใจให้เข้าร่วม รวมทั้งผู้นำจะต้องเสริมสร้างตนเองให้เกิดการยอมรับ โดยการทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สมาชิก

5. การเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับสวัสดิการชุมชนให้แก่สมาชิก โดยผ่านการอบรม และการปฏิบัติ อาทิ ในการจัดประชุมสมาชิกควรมีการพูดสอดแทรกเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความจำเป็นที่สมาชิกจะต้องให้ความร่วมมือในการประกอบกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดสวัสดิการชุมชน สมาชิกควรร่วมมืออย่างไรและจะได้ประโยชน์อะไรบ้างจากสวัสดิการชุมชน

6. การพัฒนาความเข้มแข็งของกองทุนสวัสดิการ โดยจัดระบบการบริหารจัดการที่ดี เพื่อทำให้กองทุนสวัสดิการได้รับความเชื่อถือ เป็นแหล่งออมทรัพย์ที่สำคัญของชุมชน มีการจัดสวัสดิการที่จำเป็นแก่สมาชิก เป็นแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำสำหรับนำไปใช้จ่ายเมื่อยามจำเป็น และเป็นแหล่งเงินกู้เพื่อการพัฒนาอาชีพ รวมทั้งเป็นแหล่งเงินออมระยะยาวสำหรับเสริมสร้างหลักประกันการดำรงชีพในช่วงวัยชราภาพ

7. การพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อบรมชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการขยะ การรักษาความสะอาดในบริเวณชุมชน รวมทั้งมีกิจกรรมการปลูกและบำรุงรักษาต้นไม้ในบริเวณโดยรอบชุมชน นอกจากนี้ บริเวณได้ร่มไม้ภายในชุมชนควรจัดให้มีโต๊ะและที่นั่งสำหรับให้สมาชิกได้พักผ่อน และนั่งสนทนาเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างกัน

8. ส่งเสริมกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง อาทิ การจัดกิจกรรมออกกำลังกายร่วมกัน การทำอาหารทานร่วมกันในวันหยุด การเดินทางไปทัศนศึกษาร่วมกัน กิจกรรมสันทนาการ และการแข่งขันกีฬา เป็นต้น

9. ส่งเสริมการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำบุญ ตักบาตร ทำบุญในวันขึ้นปีใหม่ ประเพณีรดน้ำดำหัวและขอพรจากผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ การแห่เทียนเข้าพรรษา การเข้าร่วมปั่นจักรยานในวันพ้อแห่งชาติและวันแม่แห่งชาติ ประเพณีลอยกระทง ฯลฯ เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ส่งผลให้สมาชิกของชุมชนเกิดความสำนึกในเอกลักษณ์ไทย

10. การสนับสนุนกิจกรรมสำหรับเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นวัยที่ควรได้รับการเอาใจใส่เพื่อให้ได้รับการเลี้ยงดูภายใต้สภาพแวดล้อมที่ดี เพื่อจะได้เติบโตใหญ่เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าของชาติในอนาคตต่อไป ดังนั้นจึงควรให้การสนับสนุนแก่กลุ่มเยาวชนในการจัดกิจกรรมทางด้านกีฬา ดนตรี ศิลปวัฒนธรรม สันทนาการ และกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ต่างๆ

11. การสนับสนุนกิจกรรมสำหรับวัยผู้ใหญ่ที่อยู่ในวัยทำงาน ซึ่งนอกจากจะเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมทางด้านอาชีพแล้ว ผู้ใหญ่ควรได้รับการส่งเสริมให้ดำรงชีพตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อันได้แก่ การเพิ่มพูนความรู้ควบคู่กับคุณธรรม การวางแผนค่าใช้จ่ายและการออมทรัพย์ในระยะยาวเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงสำหรับการดำรงชีพในยามชราภาพ การใช้ชีวิตที่สมดุลระหว่างการ ทำงาน การออกกำลังกาย และการพักผ่อน รวมทั้งความสมดุลระหว่างกิจกรรมส่วนตัวกับส่วนรวม เป็นต้น

12. การส่งเสริมสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ โดยแยกพิจารณาออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ผู้สูงอายุที่ยังทำงานได้ ซึ่งควรได้รับการส่งเสริมให้ทำงานเพื่อก่อให้เกิดรายได้ โดยอาจรวมกลุ่มในรูปของวิสาหกิจชุมชน การประกอบอาชีพที่มีรายได้จะทำให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพิงตนเองได้ทางเศรษฐกิจ เกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง และตระหนักในคุณค่าแห่งตน นอกจากนี้ ผู้สูงอายุควรรวมกลุ่มเพื่อออกกำลังกายร่วมกัน ทำกิจกรรม สันทนาการร่วมกัน และจัดแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพระหว่างกัน เป็นต้น 2) ผู้สูงอายุติดบ้าน เป็นผู้ที่ใช้ชีวิตหลังเกษียณอายุอยู่ในบ้านเป็นหลัก เลี้ยงหลาน และทำงานบ้านสารพัด ไม่ค่อยได้ออกไปพูดคุยกับเพื่อนบ้านและไม่ได้

เข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชน ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ควรได้รับการชักชวนให้ออกมาเข้าร่วมกิจกรรมนอกบ้านกับชมรมผู้สูงอายุภายในชุมชน ทั้งร่วมทำวิสาหกิจชุมชน ร่วมออกกำลังกาย ร่วมสันทนาการ และร่วมแลกเปลี่ยนความรู้กับเพื่อนๆ วัยเดียวกัน และ 3) ผู้สูงอายุติดเตียง ซึ่งสามารถพบเห็นได้ในทุกๆ ชุมชน โดยแต่ละชุมชนมีผู้ติดเตียงประมาณ 2-6 คน ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ต้องการกำลังใจและการดูแลใกล้ชิด ดังนั้นจึงควรได้รับการเอาใจใส่จากเพื่อนบ้าน ชมรมสตรี ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนต่างๆ โดยแต่ละกลุ่มควรมีการจัดเวรเพื่อสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปเยี่ยมเยียนผู้ติดเตียง การจัดเวรเยี่ยมผู้ติดเตียงอย่างเป็นระบบจะทำให้มีคนมาเยี่ยมผู้ติดเตียงอย่างต่อเนื่องทุกๆ สัปดาห์

13. การดูแลเอาใจใส่คนพิการ ชุมชนควรมีการสำรวจเพื่อจัดทำบัญชีรายชื่อและประวัติของคนพิการ มีการส่งเสริมคนพิการให้ได้รับการบำบัด/ฟื้นฟูทางด้านร่างกายและจิตใจ ส่งเสริมให้เข้าถึงอุปกรณ์คนพิการ รวมทั้งปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เอื้ออำนวยให้คนพิการสามารถใช้อุปกรณ์ในการทำกิจกรรมต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ส่วนคนพิการที่มีความพร้อมสำหรับทำงานที่มีรายได้ ควรได้รับการส่งเสริมจากชุมชนและภาคีเครือข่าย การพึ่งพิงตนเองได้ในทางเศรษฐกิจจะเป็นพื้นฐานให้คนพิการเกิดความมั่นใจ พร้อมๆ กับตระหนักในคุณค่าแห่งตน รวมทั้งเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกด้วย

ขั้นตอนและกระบวนการเปลี่ยนแปลงเพื่อเป้าหมายในการพัฒนาชุมชน

สำหรับขั้นตอนและกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาสวัสดิการชุมชนและการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งนั้น สามารถกระทำได้ดังต่อไปนี้

1. การสร้าง “กลุ่มแกนนำ” (ประมาณ 5 – 10 คน) สำหรับเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยผ่านการพูดคุยและร่วมประชุมเพื่อวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนและแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างสม่ำเสมอ อาจมีการเดินทางไปศึกษาดูงานในชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาสวัสดิการและเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง การดำเนินกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มแกนนำ นอกจากจะเป็นการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและปรับความคิดเข้าหากัน รวมทั้งยังประคับประคองความสัมพันธ์ เพิ่มความไว้วางใจระหว่างกัน และส่งเสริมการทำงานเป็นทีม

2. การพัฒนาวิสัยทัศน์ร่วมกัน โดยพัฒนาขึ้นจากกลุ่มแกนนำ ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานพอสมควร ทำให้กลุ่มแกนนำมองเห็นปัญหาที่ไม่พึงปรารถนาภายในชุมชนที่แจ่มชัด พร้อมกับพัฒนาความคิดที่อยากจะเปลี่ยนแปลงชุมชนเสียใหม่ จนกระทั่งสามารถสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันอันเป็นจินตภาพถึงชุมชนแห่งอนาคตที่พวกเขาต้องการ วิสัยทัศน์มิใช่ความฝันอันเลื่อนลอย แต่สามารถผลักดันให้บรรลุเป็นจริงได้หากทุกคนร่วมมือกันอย่างจริงจัง

3. เผยแพร่วิสัยทัศน์ร่วมออกไปสู่สมาชิกในชุมชน ซึ่งกระทำผ่านรูปแบบที่หลากหลาย อาทิ การพบปะพูดคุยกับชาวบ้านแต่ละบ้าน จนกระทั่งเมื่อชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจและมีทัศนคติเชิงบวกต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนอย่างเด่นชัดแล้ว จึงจัดให้มีการประชุมชาวบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้ความรู้ต่างๆ โดยในช่วงแรกๆ อาจมีชาวบ้านให้การสนับสนุนแกนนำไม่มากนัก โดยปกติชาวบ้านส่วนใหญ่มักวางตัวนิ่งเฉยเพื่อรอดูการเปลี่ยนแปลง ในช่วงนี้แกนนำจะต้องอดทนและดำเนินงานต่อไป ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านหันมาให้การสนับสนุนเพิ่มขึ้นตามลำดับ

4. ชักจูงให้สมาชิกเข้าร่วมในการวางแผนการดำเนินงานของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยโครงการและกิจกรรมต่างๆ พร้อมกับ นำโครงการและกิจกรรมเหล่านั้นไปดำเนินการ เพื่อพัฒนาสวัสดิการไปพร้อมกับ การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง หรืออาจเน้นด้านใดด้านหนึ่งเป็นพิเศษ โดยจะต้องมีการเสริมสร้างอำนาจให้แก่สมาชิก เพื่อให้สามารถตัดสินใจและดำเนินการได้เองเพื่อตอบสนองต่อวิสัยทัศน์แห่งอนาคตที่กำหนดร่วมกัน ซึ่งอาจเริ่มจากโครงการที่มุ่งตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาอันเด่นชัดและเป็นรูปธรรมของชุมชนก่อน อาทิ กิจกรรมการเก็บขยะในน้ำคร่ำใต้ถุนบ้าน เป็นต้น

5. การจัดการกับชาวบ้านที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลง เนื่องจาก การขับเคลื่อนเพื่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนนั้น มักจะมีชาวบ้านไม่มากนักน้อยรวมกลุ่มกันชูปชิตินินทา รวมทั้งอาจมีการกระทำเพื่อต่อต้านการเปลี่ยนแปลง เมื่อเป็นเช่นนี้ กลุ่มแกนนำจะต้องมีการประเมินสถานการณ์ภายในชุมชนอยู่เสมอ สำหรับวิธีการจัดการกับผู้ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงมีดังนี้ 1) การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับแผนงานของชุมชนให้ชาวบ้านรับทราบอย่างแจ่มชัดเพื่อให้พวกเขาหมดความวิตกกังวลต่อการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้น 2) การเคาะประตูบ้านเพื่อพูดคุยทำความเข้าใจเป็นรายบุคคลถึงสาเหตุ

และความจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชนและเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง 3) การชักชวนฝ่ายคัดค้านให้เข้าร่วมดำเนินกิจกรรม ซึ่งจะส่งผลให้ผู้คัดค้านเปลี่ยนมาเป็นผู้สนับสนุนโครงการในที่สุด และ 4) ในกรณีของชาวบ้านที่เสียประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลง แขนงนำจะต้องให้ความมั่นใจว่าพวกเขาจะได้รับการดูแลและชดเชยอย่างเป็นธรรม

6. จัดให้มีการประเมินผลในช่วงสั้นๆ อาทิ ภายหลังจากดำเนินการเคลื่อนไหวไปได้ประมาณ 2 เดือน เพื่อแสดงให้เห็นสมาชิกได้เห็นว่า “พลังชาวบ้านสามารถเปลี่ยนแปลงชุมชนของพวกเขาเองทำได้” และมีการให้รางวัลกับความสำเร็จที่เกิดขึ้น (เช่น ทำอาหารกลางวันทานร่วมกัน) อันจะทำให้คณะทำงานมีกำลังใจ กล่าวโดยภาพรวม การประเมินความสำเร็จในช่วงสั้นๆ จะส่งผลให้คณะทำงานมองเห็นความก้าวหน้าในการขับเคลื่อนแผนงานไปสู่วิสัยทัศน์ได้ชัดเจนขึ้น นอกจากนี้ ในการประเมินผลยังทำให้เกิดผลสะท้อนกลับเพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไขสำหรับการทำงานต่อไปในอนาคตอันใกล้อีกด้วย

7. จัดระบบงานเพื่อปรับปรุงและพัฒนาให้โครงการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดผลเชิงบวก พร้อมๆ กับหลีกเลี่ยงผลเชิงลบ อาทิ ในการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ จะต้องมีการวางระบบการจัดเก็บเงินออมจากสมาชิกที่โปร่งใส การวางระบบการเงินที่ไม่ซับซ้อนและสามารถตรวจสอบได้โดยง่าย ระบบการชำระคืนเงินกู้ที่สะดวกและไว้วางใจได้ และระบบสวัสดิการที่ตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิก เป็นต้น ซึ่งการวางระบบงานต่างๆ เหล่านี้ คณะทำงานสามารถเรียนรู้ได้จากประสบการณ์ตรง การอ่านหนังสือ และการไปศึกษาดูงานชุมชนที่ประสบความสำเร็จมาก่อน เป็นต้น

8. การทำให้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ตกผลึกกลายเป็นแบบแผนที่มีการดำเนินการต่อไปอย่างต่อเนื่อง โดยไม่หวนกลับคืนสู่สภาพเดิมอีก (Consolidate Change) ซึ่งสามารถกระทำได้โดยการเสริมสร้างความรู้และปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้ร่วมงานและสมาชิกในชุมชนอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมที่ควรทำอย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ การนั่งปรึกษาหารือเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับทีมงานบ่อยๆ อันเป็นการเน้นย้ำถึงความถูกต้องในงานที่ทำ พร้อมๆ กับการทบทวนกิจกรรมที่ผ่านมาเพื่อค้นหาแนวทางในการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังจะต้องให้ความรู้แก่สมาชิกเกี่ยวกับการพัฒนาสวัสดิการชุมชนและการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยใช้โอกาสในการประชุม

กองทุนต่างๆ การนั่งพูดคุยเป็นกลุ่มย่อย หรือการติดประกาศตามบอร์ดภายในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการเสริมแรงการเปลี่ยนแปลง โดยการแสดงให้เห็นว่าโครงการและกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนได้ดำเนินการมา เป็นการดำเนินการพัฒนาสวัสดิการชุมชน และเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งสามารถตอบสนองต่อวิสัยทัศน์ของชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สมดุลและยั่งยืนได้อย่างไร ส่วนระบบงานต่างๆ ที่มีการคิดค้นขึ้น ก็จะต้องมีการดำเนินการและพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด อันจะส่งผลให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านความคิด ความเชื่อ ทักษะคน และวัฒนธรรม ตลอดจนแบบแผนการทำงานของชุมชนอีกด้วย

บทส่งท้าย

ผลงานวิจัยนี้ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะทั่วไป กระบวนการ และขั้นตอน ของการพัฒนาชุมชนในเขตเมือง โดยผ่านการจัดสวัสดิการชุมชน และการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาชุมชนในเขตเมือง มีอาจเกิดขึ้นได้ท่ามกลางสภาวะวิกฤต แต่เกิดขึ้นภายใต้บริบทที่แน่นอนบางประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขที่สำคัญ อันจะก่อให้เกิดความมั่นใจแก่ชาวชุมชน และหลังจากนั้นพวกเขาก็จะพยายามแก้ไขปัญหาคือต่อไปว่าจะดำรงชีพอยู่ร่วมกันอย่างไร เพื่อเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุขอย่างสมดุลและยั่งยืน

การศึกษาครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าชุมชนที่ศึกษาต่างสามารถเข้าถึงความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย ภายหลังจากที่เข้าร่วมในโครงการบ้านมั่นคง (กรณีของชุมชนร่วมสามัคคี รุ่งมณีพัฒนา และทรัพย์สินเก่า) และเข้าร่วมในโครงการแบ่งปันที่ดิน (กรณีของชุมชนคลองปลับปลา) ซึ่งส่งผลให้สภาพของชุมชนที่เดิมเป็นชุมชนแออัดได้เปลี่ยนไปเป็นชุมชนที่มีบ้านเรือนมั่นคงแข็งแรง รวมทั้งมีหลักประกันในการอยู่อาศัยได้ในระยะยาว โครงการบ้านมั่นคงจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อชุมชนมีการจัดสวัสดิการประเภทอื่นๆ ประกอบด้วย อาทิ กองทุนสวัสดิการชุมชน การรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน การจัดทำวิสาหกิจชุมชน และการให้ความสนใจต่อสวัสดิภาพและสวัสดิการของผู้สูงอายุอย่างจริงจัง เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลเชิงบวกต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

นอกจากนี้ การศึกษาครั้งนี้ยังพบว่า “การพัฒนาสวัสดิการชุมชน” และ “การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง” มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีความจำเป็น

ที่จะต้องดำเนินการส่งเสริมสวัสดิการชุมชนไปพร้อมๆ กับการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนในท้ายที่สุด

กรณีศึกษา 4 ชุมชนในครั้งนี้ ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “การพัฒนาสวัสดิการชุมชน” และ “การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง” นั้น ยังเกิดจากปัจจัยสำคัญเพิ่มเติมอีก 3 ประการ คือ ประการแรก การมีภาวะผู้นำเชิงการเปลี่ยนแปลง ประการที่สอง การมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในชุมชน และประการที่สาม การได้รับการสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาชน ซึ่งจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาค โดยทุกๆ ฝ่ายต่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาทั้งในระดับกว้างและระดับลึก เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนอย่างแท้จริงต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- จินตนา กาศมณี. (2557.) *การจัดสวัสดิการชุมชนโดยภาคประชาชนในกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษา เครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชน เขตคันนายาว*. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก, กรุงเทพฯ.
- ทิตยา พึ่งสุจริต. (2556.) *การติดตามผลการดำเนินงานโครงการแบ่งปันที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ : กรณีศึกษาโครงการพลิกปลา เขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร*. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- นภาพรณัฏ หะวานนท์ เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และ สุรวุฒิ ปัดไธสง. (2550.) *ทฤษฎีฐานรากในเรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชน*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง และคณะ. (2550.) *การพัฒนารูปแบบการบูรณาการเครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชนในระดับอำเภอ อำเภอป่าพอง จังหวัดขอนแก่น*. สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 6 จังหวัดขอนแก่น, ขอนแก่น.
- ประคอง สุคนธ์จิตต์ และคณะ. (2556.) *แนวทางการบริหารจัดการสวัสดิการเครือข่ายองค์กรชุมชนเขตบางเขน*. รายงานผลการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและมหาวิทยาลัยเกริก, กรุงเทพฯ.
- เพ็ญสิริ จีระเดชากุล. (2550.) *อุบัติการณ์ความเข้มแข็งของชุมชนในสังคมไทย*. *ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน*, (สกว.), 59.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2552.) *คู่มือการดำเนินการโครงการสนับสนุนการจัดสวัสดิการชุมชน*. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- สุภากร เอี่ยมเสือ. (2553.) *การพัฒนารูปแบบการจัดการสวัสดิการชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม*. วิทยาการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- สำเร็จ เสกขุนทด. (2553.) *สวัสดิการชุมชน เครื่องมือสร้างความเข้มแข็งให้การชุมชนท้องถิ่น : กรณีศึกษาตำบลหนองแวงโสภพระ จังหวัดขอนแก่น*. พัฒนาสังคมมหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.

- องค์กรพัฒนาเอกชนภาคอีสาน. *การจัดสวัสดิการชุมชน*. (17 ธันวาคม 2555) สืบค้นจาก http://www.esanvoice.net/esandata/index.php?option=com_content&view=article&id=9:2011-06-18-16-37-54&catid=17:2011-05-01-14-16-07&Itemid=19.
- Achua, C. F. & R. N. Lussier. (2013.) *Effective Leadership*. South-Western : Cengage Learning.
- Creighton. (2005.) *The Public Participation Handbook: Making Better Decision Through Citizen Involvement*. San Francisco : Jossey-Bass.
- Dempsey, N. et al. (2011.) The Social Dimension of Sustainable Development : Defining Urban Social Sustainability. *Sustainable Development*, 19 (289-300).
- Griggs, D. et al. (2013.) Policy : Sustainable Development Goals for People and Planet. *Nature*, 495 (305-307).
- Pestoff, V. & T. Brandsen. (2010.) *Public Governance and the Third Sector : Opportunities for Co-production and Innovation?*. London : Routledge.
- Portes, A. (1998.) Social Capital : Its Origin and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24 (1-24).